

A KULTURÁLIS EMLÉKEZET MINTÁZATAI ÉS DIALÓGUSAI A VÁROSI TÉRBEN

Kolozsvár-dialógusok. Tanulmányok, szerk. Korpa Tamás; A debreceniség mintázatai. Városi identitás és a lokális emlékezet rétegei a kora újkortól napjainkig, főszerk. Fazakas Gergely Tamás, szerk. Bódi Katalin, Lapis József

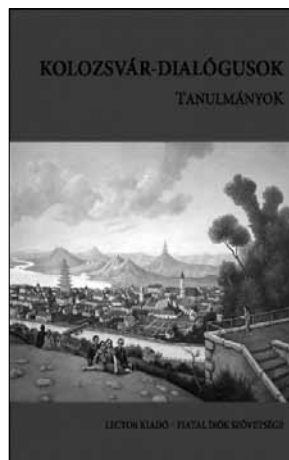
„ET. IN. ARCADIA. EGO”

1.

Az önmagát eredendően nemzeti tudományként definiáló akadémiai irodalomtörténetírás – 19. századi megszületésének csalthatatlan nyomaként – a mai napig kevesebb figyelmet fordít a lokális, helyi értékű és érdekelttségű narratívák, látásmódok, identitások elmélyült vizsgálatára, mint a saját történeti kontextusukból némileg kiemelt-kiszakított „nagy művek” újraértelmezésére, az ez utóbbiakból létrejövő, fölszentelt kánon megerősítését és továbbépítését tartván elsődleges feladatának. Annak ellenére is így van ez – a magyarországi irodalomtudomány viszonyainál maradván –, hogy a határon túli magyar irodalmak sajátos helyzete már a 20. század elejétől elemi erővel hozta felszínre a lokális-regionális önmeghatározás, illetve hagyománykeresés és -építés problémáit; valamint hogy az effajta, kifejezetten helyi színezetű irodalmiságra, történeti tudatra és identitásra érzékeny szerzői-olvasói attitűd nem csupán jól láthatóan jelen van a kortárs irodalomban, hanem alapvetően határozza meg annak kereteit.¹ Jóllehet mai „elsővonalbeli” (egyetemi/akadémiai szférában dolgozó) tudósok között is találni olyan személyiségeket, akik alkalmilag vagy visszatérően foglalkoztak/foglalkoznak a regionális irodalom kérdéseivel,² látni kell, hogy

¹ Itt nemcsak a vidék–főváros-versengés – hol serkentő, hol önisméltó – dinamikáira kell gondolni, hanem például az irodalmi-kulturális intézmények (budapesti és vidéki egyetemek, folyóiratok, műhelyek stb.) lokális beágyazottságára is.

² A fiatalabb generációból Kardeván-Lapis Gergely és Bíró-Balogh Tamás tevékenységét emelném ki; mindenképp említést érdemelnek továbbá a 2008-ban elhunyt Kerényi Ferenc Pest vármegyei irodalmi életét vizsgáló könyve, Szilágyi Márton Lisznyai Kálmánhoz, valamint Csokonai és Arany debreceni éveivel kapcsolódó írásai, Nagy Imrének a pécsi irodalommal foglalkozó munkái, illetve a *Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820* Lendület Kutatócsoport (vezető: Csörsz Rumen István) publikációi. (Olyan mintaértékű – a magyarországi/határon túli tudomá-

*Lector Kiadó – Fiatal Írók Szövetsége
Marosvásárhely – Budapest, 2020
220 oldal, 3250 Ft*

– az országos/nemzeti történetírás és a helytörténet aszimmetrikus viszonyához hasonlóan³ – továbbra is működik az a „munkamegosztás”, melynek értelmében a helyi irodalom(történet) vizsgálatának nem az akadémiai katedra a színtere – így művelői is inkább vidéki-nagyvárosi kulturális intézményekben (múzeumokban, levéltárakban, könyvtárakban vagy folyóiratoknál, kiadóknál) tevékenykedő kutatók, szerkesztők.⁴

E régóta hagyományozott és nehézkesen változó implicit konszenzus ismeretében különösen üdvözlendő annak a két tanulmánygyűjteménynek a megjelenése, amelyekről jelen recenzió szólni kíván. Hiszen mind a Korpa Tamás által szerkesztett *Kolozsvár-dialógusok*, mind pedig a Fazakas Gergely Tamás főszerkesztésével napvilágot látott *A debreceniség mintázatai* című kötet⁵ egy-egy jól lehatárolható földrajzi egységhez (Kolozsvárhoz és Debrecenhez) – mint konkrét városi térhez és mint jelölőhöz, ha tetszik: szöveghez – kapcsolódó kulturális hagyomány (történelem, irodalom, vallás, építészet) tudományosan reflektált felmutatását ígéri. Miként írásom végén részletesebben kitérek rá, a két kötet sok szempontból különböző, ugyanakkor hasonlatossá teszi őket, hogy korábbi (egy debreceni és két kolozsvári) helyi érdekeltségű reprezentatív konferenciák lenyomatai, továbbá az is, hogy a két könyv – más gondolati ívvel és igen eltérő szerzői gárdával, de – egyként a kulturális emlékezet tágabb fogalomköre mentén igyekszik feltérképezni és megérteni a városi térbe íródott jelentéseket. Két olyan város kultúrtörténetébe, múltjába és jelenébe kaphatunk bepillantást, melyek „jelentősége messze túlmutat földrajzi koordinátáikon, materiális megtestesülésükön, hiszen évszázadok művészeti és tudományos értelmezői tevékenysége által a nemzeti önkép és emlékezet kitüntetett részeivé” váltak (KD 5.).

2.

A *Kolozsvár-dialógusok* két, a Fiatal Írók Szövetsége, az Erdélyi Magyar Írók Ligája, valamint a Babeş–Bolyai Tudományegyetem által 2017-ben és 2019-ben megszervezett hagyományteremtő célzatú konferencia⁶ előadásainak (vagyis azok egy részének) tanulmánytárta írt, szerkesztett változatát tartalmazza. A két rendezvény létrejöttében főszervezőként is aktívan közreműködő⁷ Korpa Tamás két részre osztott szerkesztői előszava elsőként, szo-

---

nyosság keretein jócskán túlmutató – kutatási tevékenységet kifejtő egyéniségeket, mint Boka László, T. Szabó Levente és Balázs Imre József, e helyütt azért sem említek külön, mivel valamennyien szerepelnek a *Kolozsvár-dialógusok* kötetben.)

³ Lásd: Gyáni Gábor: Helytörténet, régiótörténet és országos történet. Fogalmi és historiográfiai szemle. In: *Az ember helye – a hely embere. Emberközpontú történetírás, helytörténeti kutatás*, szerk. Lengvári István, Pilkhoffer Mónika, Vonyó József, Budapest–Pécs, Magyar Történelmi Társulat–Kronosz–MTA Pécsi Területi Bizottsága, 2019, 25–32.

⁴ Példaképp három, regionális irodalommal (is) foglalkozó neves tudóst említek – Laczkó András, Praznovszky Mihály, Lengyel András – a fenti megállapítás alátámasztásául. Emellett az a belátás is megfogalmazható, hogy a 20. század derekán kiképződött irodalmárgenerációk számára mennyivel magától értetődőbb volt a helyi kulturális hagyomány iránti fogékonyság, mint a jelenlegi irodalomtudományi diskurzusban.

⁵ Az egyszerűség kedvéért a *Kolozsvár-dialógusok*ból származó oldalszámokat KD, *A debreceniség mintázataiból* származókat pedig DM rövidítéssel jelölöm a főszovegben.

⁶ „*Árdeli túnt Athén*” – *Kolozsvár-dialógusok* (2017. máj. 22–23.); *Házsongárd-légió – Kolozsvár dialógusok 2.0* (2019. máj. 22–23.). A konferenciák programját és a róluk szóló beszámolót lásd: <https://apokrifonline.com/2017/05/09/ardeli-tunt-athen-kolozsvar-dialogusok/> és <https://litera.hu/magazin/tudositas/hazsongard-legio.html> [letöltve: 2021. 03. 16.]

⁷ A két kolozsvári konferencia pontosabb kontextusának, hátterének megismeréséhez Codău Annamária volt segítségemre, kinek szíves hozzájárulásáért hálával tartozom.

kott módon, bemutatja a kötet tartalmát és létrejöttének kontextusát, vázolja a gyűjtemény írásaiban felvetett kérdéseket is: „...mit jelent egy hely palimpszesztjének türelmes, óvatos újraolvasása? És mit jelent Kolozsvárnak – mint irodalmi olvasási alakzatnak – a poétikai használat története? Hogyan függnek mindezzel össze a hely történeti jelentés-változásai?” (KD 6.) Másodsorban egy rövid „gondolatkísérlet” is kerekít Áprily Lajos *Tavaszi házsongárdi temetőben* című verse ürügyén, felvezetve mintegy az ezt követő – kifejezetten líracentrikus – városszöveg-értelmezések kérdésirányait, amit Markó Béla és Visky András egy-egy versének (*Házsongárdi kalauz; Halottak napja*) a tanulmányok elé iktatása is megerősít.

Balázs Imre József, aki két szöveggel is szerepel a kötetben, elsőként ugyancsak lírával foglalkozik: az utóbbi évtizedek kolozsvári témájú verstermését elemzi. Poszler György szép esszéjének („*Versekben tündöklő Kolozsvár*”)⁸ térbeli-hangulati meghatározásaiból – az őszi város, a kísérteties város, a könyves város, az eleven város – indul ki, majd újabb költemények nézőpontjainak beemelésével árnyalja a képet. Második írása a 20. századi és a kortárs román irodalomban megképződő Kolozsvár-kép vázlatos bemutatására tesz kísérletet két nem is túl régi (2008, 2011) román nyelvű Cluj-antológia áttekintésével. Jóllehet a két szövegválogatásból kihámozható városkép, már az elemzés rövideje okán is, csupán felszíni mintázatok megalkotására nyit lehetőséget, a szerző példaértékű ambíciója annak a párbeszédnek a szükségességére mutat rá, melynek a határon túli magyar és román tudományosság, kulturális elit között kellene létesülnie. Bányai Éva írása a Kolozsvár külterületén hagyományos életmódot folytató – a legutóbbi években Tompa Andrea *Omerta* (2017) című regénye révén az érdeklődés középpontjába került – gazdálkodó polgárok, azaz a „hóstatíak” közösségével foglalkozik, Diószegi Anna *Életem története* (2001) című önéletrajzának elemzése nyomán. Boka László olvasmányos tanulmánya három jelentős erdélyi szerző, Kuncz Aladár, gróf Bánffy Miklós és Jékely Zoltán értekező szövegei alapján világítja meg a városhoz tartozás (és az oda való visszatérés) változatos – személyes, történelmi-társadalmi, poétikai, intézményes, eszmetörténeti – dimenzióit, az egymást követő irodalmárgenerációk összefüggéseit, kapcsolódásait hangsúlyozva.

Nem konkrét szerzői életművekből, hanem egy sajátos fórum: a kolozsvári székhelyű *Utunk* folyóirat (1946–89) és az 1968-tól megjelenő *Utunk Évkönyve* alkotta kötetléből indul ki Demeter Zsuzsa, aki a házsongárdi temető irodalmi szövegek révén létrejövő jelentéshálózatát fejtí föl. A lap tematikus pályázataival, ankétjaihoz kapcsolódó írásokat elemezve arra a következtetésre jut, hogy az idézett írók-költők számára Házsongárd nem csupán szubjektív, „belső térkép”, ihletadó táj, a szülőföld-eszme megtestesítője, hanem a közösségi emlékezet, az emlékéllátás kultikus tere: „Anteusz-létünk biztosítéka és a Kronoszok nyugvóhelye.” (KD 92.). A temetkezéshez kapcsolódó hagyományos kulturális gyakorlatokat, valamint azok új, posztmodern identitásharcaival vizsgálja György Péter izgalmas esszéje, amely – a szerzőtől megszokott nagy és meredek gondolati ívek mentén – Petőfi *Nemzeti dal*ának ismert soraitól („Hol sírjaink domborulnak...”) a barguzinisták és a professzionális tudomány küzdelmein át, 1956 emlékezetén és ellen-emlékezetén keresztül, a „kötelező” erdélyi zarándokhelyeket (Csíksomlyó, Házsongárd, gyimesbükki „ezer-

⁸ Poszler György: „Versekben tündöklő” Kolozsvár, *Jelenkor* 2005/3, 264–276.

Egyetemi Kiadó
Debrecen, 2020
374 oldal, 3400 Ft

éves határ”) is útba ejtve, egészen Dani Karavan szobrászművész sziklába vajt Walter Benjamin-emlékművéig jut el. A széttartó szövegtest és a heterogén példatár ellenére az elkedvetlenítő konklúzió mindenképp megvilágító erejű: „A temető az a hely, melyben a halál reprezentációja egyben a társadalom maga elé tartott tükre; a túlvilág, amely nem másik világ, mindössze képviseletét adta a temetői művészetnek, amely persze sohasem az autonóm esztétika már alig létező terében, hanem az emlékezetek frontjai között működik, gyász és ünnep között” (KD 112.).

Ezt követően a kötet líraértelmezői vonulata erősödik meg ismételten. Lapis József a kortárs magyar költészet Kolozsvár-képét igyekszik számos példával megragadni; Molnár Illés Visky András *Ha megH* (2003) című kötetének *Kolozsvári Anzikszi-ciklusát* elemzi; Sárkány Tímea pedig az újabban kisebb kultusznak örvendő tragikus sorsú költő, Hervay Gizella költeményeinek a szoros olvasására vállalkozik, főként az 1978-as *Kettészelt madár* című gyűjtemény darabjaiból válogatva, a traumairodalom fogalmi keretei között. E három szöveg közül leginkább Lapis írásának vannak összegző-szintetizáló ambíciói,⁹ hiszen a kortárs (irodalmi) Kolozsvár-képnek valóban széles, reprezentatív tablóját villantja föl. Mindazonáltal e három értekezés a kötet leginkább szöveggközeli, ám ugyanennyire önmagába záródó (tágabb társadalmi-történeti kontextust többnyire nélkülöző) írása.

A gyűjtemény utolsó előtti darabja T. Szabó Levente nagyszerű tanulmánya, mely az 1877-ben Kolozsvárt megalakult *Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok / Acta Comparationis Litterarum Universarum (ACLU)* folyóirat történetének izgalmas epizódját járja körül. A szerző korábbi kutatásain alapuló szöveg az 1904-ben irodalmi Nobel-díjjal kitüntetett, provanszál nyelven alkotó francia költő, Frédéric Mistral *ACLU*-ban való publikálását és e kapcsolatot háttérét világítja meg, a 19. század közepi-végi *couleur locale* típusú irodalmiság kontextusában. Mistral sikere és esete az első komparatiztikai szaklappal kiváló példa arra, hogy létezett „olyan koherens és izgalmas perspektíva a 19. század közepének világirodalmában, amely a regionalitásban nem másodrangú irodalmi közeget látott, hanem a nacionalizmustól kezdődően egészen a kapitalizmusig, a modernség és modernizáció számos hátulütőjének vagy túlzásának a potenciális kritikáját, reflexióját” (KD 176.). S mindez egyben azt is jelzi, hogy a korabeli Kolozsvár mint kulturális centrum – Brassai Sámuel és Hugo von Meltzl munkálkodása révén – részt kívánt, és részt tudott venni e világirodalmi vérkeringésben, kapcsolódva annak trendjeihez. A kötet utolsó tanulmányát Uri Dénes Mihály jegyzi, aki Tompa Andrea három nagy sikerű „Kolozsvár-regényének” (*A hóhér háza*, 2010; *Fejtől s lábtól*, 2013; *Omerta*, 2017) a városi térhez kapcsolódó (kulturális, történeti, prózapoétikai) aspektusait járja körül a regények elbeszélői szólamaiban, karakterjellemzéseinek tüzetes vizsgálata nyomán, az igen élénk Tompa-recepció belátásaival is számot vetve. A *Kolozsvár-dialógusok* a benne föllelhető valamennyi irodalmi művet, antológiát és hivatkozott tanulmányt magában foglaló bibliográfián és a kötelező személynévmutatón túl – stílszerűen – egy kolozsvári helysínjegyzékkel zárul.

3.

A debreceniség mintázatai tanulmánykötet alapját képező – több helyi testület által támogatott-ösztönzött – tudományos konferenciát 2018 januárjában rendezték meg a Debreceni Egyetemen.¹⁰ Mint a könyv alcíme is előre jelzi (*Városi identitás és a kulturális emlékezet réte-*

⁹ Egyebek mellett ő az egyetlen szerző, aki *A debreceniség mintázatai* kötet munkálataiban is részt vett, egy helyütt utalva is potenciális párhuzamként a debreceni témájú irodalmi művek erős történeti gyökerű mítosz- és toposzrendszerére. Lásd: KD 116–117.

¹⁰ *A debreceniség mintázatai – Városi identitás és a kulturális emlékezet rétegei a kora újkortól napjainkig* (2018. jan. 25–26.). Szervezők: Magyar Emlékezhelyek Kutatócsoport, a Debreceni Akadémiai

gei a kora újkortól napjainkig), e gyűjtemény valamivel szélesebb diszciplináris és időbeli merítéssel vizsgálja a városi tér kulturális aspektusait. Ennek megfelelően a benne szereplő tanulmányok is kisebb tematikus egységekbe rendeződnek. Mindazonáltal szinte valamennyi írás érint egy fontos, szimbolikus értékű gondolati konstrukciót: a Kazinczy Ferencről származó – leginkább az Árkádia-pör kapcsán elhíresült – irodalmi fogalom, a „debreczeniség” jelenségkörét, amely ezáltal koncepcionális ívet ad a kötet tematikusan szerteágazó kérdésfelvetéseinek.

A „kötelező” szerkesztői előszón túl a könyvet Keményfi Róbert elméleti és tudománytörténeti igényű bevezető gondolatai nyitják, amelyek átfogó képet adnak a kultúra sajátos lokális/regionális/táji/etnikai aspektusainak lehetséges interdiszciplináris értelmezési lehetőségeiről, felvillantva e módszertanok, megközelítések történetiségét, valamint jelenkori kihívásait. Ezt követi – a gyűjtemény programadó tanulmányaként – Debreczeni Attila grandiózus írása, amely a szerzőnek a Kazinczy-filológiaihoz kapcsolódó több évtizedes kutatásaira alapozva bőséges forrásanyagot, minuciózus módon mutatja be a „debreczeniség” kifejezés (mint retorikai konstrukció [DM 65–67., 71.] megjelenését, működését, jelentéseit és kontextusait Kazinczy Ferenc írásaiban, kiegészítve-árnyalva Balogh Istvánnak a fogalommal kapcsolatos, alapvető jelentőségű írását.¹¹

A kötet első tematikus egysége a formálódó városi identitás és a református műveltség kapcsolatát tárgyaló írásokat foglal magában. Gáborjáni Szabó Botond a „keresztény respublika” toposz (és önmeghatározás) 16–17. századi megnyilvánulásait vizsgálja Debrecen példáján keresztül, igen sokrétű szövegbázisra (városi iratok, vallási traktátusok stb.) támaszkodva. Oláh Róbert a debreceni főbírók lokális jelentőségével foglalkozik, az őket búcsúztató orációk retorikáját elemezve. Fazakas Gergely Tamás nagyszerű, adatgazdag tanulmánya a városi térhasználat kontextusában mutatja be a debreceni református közösség 19. század végi ünneplési kultúráját, kiemelve egyfelől a protestáns (főként református) felekezeti és a modern nemzeti összetartozás-érzés szoros kapcsolatát, hangsúlyozva másfelől a köztéri emlékéllátási gesztusok megnövekedett szerepét a századvégi vallási viták idejében. Győri L. János írása pedig az utóbbi években némileg újrafelfedezett remek tollú pedagógiai gondolkodó, Karácsony Sándor életművében mutatja ki a „debreczeniség” toposz sokoldalúságát és a Református Kollégium eszmei, intézményi, oktatásmódszertani hagyományainak erőteljes (szubjektív jellegű) auráját – olyan ismertebb tudományos munkákban is tükröztetve, mint *A magyar észjárás* (1939) vagy a *Magyar Ifjúság* (1946) című gyűjtemény.

A város irodalmi reprezentációit felvonultató tematikus blokk tartalmazza a legtöbb (számszerűleg hét) tanulmányt. Lakner Lajos írása a Kazinczy megteremtette „debreczeniség” toposszal kapcsolatba hozható jelentések (maradiság, önfejlés, bezárkózás stb.) működését, érvényét vizsgálja 19. századi városszövegekben, s Csanak József és Déry Frigyes debreceni karrierjének bemutatásával két kifejezetten szomorú példáját adja a negatív külső imagináció interiorizált önképpé válásának. Két nyugatos szerző – Móricz Zsigmond és Szabó Lőrinc – Debrecen-élményeit vizsgálják Baranyai Norbert és Kovács Szilvia tanulmányai, előbbi a városhoz fűződő ambivalens személyes kötődést, utóbbi pedig a hely textuális megalkotásának poétikai aspektusait, lehetőségeit hangsú-

---

Bizottság Nyelv- és Irodalomtudományi Szakbizottsága, Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata. A rendezvény programját lásd: <https://ujkor.hu/esemeny/debreczeniseg-mintazatai-tudomanyos-konferencia> [letöltve: 2021. 03. 16.]. Az esemény aktualitását részben az adta, hogy Debrecen városa ekkor még pályázóként vett részt (Győrrel és Veszprémmel versenyben) az *Európa Kulturális Fővárosa 2023* címért folytatott versenyben. A projektet végül a *Veszprém–Balaton 2023* EKF-pályázata nyerte.

11 Lásd: Balogh István: Debreczeniség. Egy irodalmi fogalom története és társadalmi háttere, *Studia Litteraria*, 1969, 11–50.

lyozza. Bakó Endre rövid írása a debreceni lokálpatrióta költő-tanár, Gulyás Pál munkásságával és az általa – némileg Kerényi Károly Sziget-eszméjének hatása alatt – megalkotott Debrecen-képzettel foglalkozik. Két tanulmány is érinti Szabó Magda és Debrecen kapcsolatát: Balajthy Ágnes a kevésbé ismert *Szüret* (1944) című verses regényt vizsgálja mint az 1944. júniusi bombázás helyi emlékezetét megjelenítő (a debreceni irodalmi hagyományban speciális szerepet betöltő) alkotást; Keczás Mariann pedig Debrecennek mint szülőhelynek a megkülönböztetett jelentőségét elemzi az író számos munkájában, szövegközelien mutatva be azt a kommemoratív alkotásmódot, melynek révén Szabó Magda (ha nem is „megteremtette”, de) továbbírta „a Város mítoszát” (DM 228.). Végezetül Lapis József tanulmánya következik, amely a közelmúlt legfontosabb debreceni vonatkozású magyar költőjének, a 2019-ben tragikusan elhunyt Térey Jánosnak¹² a *Szabályos kör-cikk* című versét elemzi, kitérve annak kultúrtörténeti vonatkozásaira, a szövegváltozatok (1997/2016) eltéréseire, valamint a költeményben érvényesülő „kartográfiai perspektíva” (DM 230.) poétikai jelentőségére.

A *Társadalomtörténet és historiográfia* című rész első tanulmánya, Szilágyi Zsolt írása mintegy izgalmas párhuzamként a „kecskemétiesség” mint városi identitás jellegzetességét gyűjti össze a 19. század derekától egészen az 1930-as évekig (olyan irodalmi forrásokat is mozgósítva, mint Mikszáth, Móricz, Szabó Zoltán és Erdei Ferenc munkái); Bartha Ákos mikrotörténeti tanulmánya egy katolizált zsidó család, a Fahidiak két világháború közötti debreceni éveit mutatja be részletesen, főként az Auschwitzot megjárt, ma Budapesten élő Fahidi Évával készített 2010-es oral history-interjú, illetve számos levéltári forrás alapján. Szegedi Péter frappáns dolgozatát olvasva a századforduló és a második világháború közötti időszak debreceni futballvilágába nyerhetünk bepillantást, a labdarúgáshoz kötődő lokális identitás motívumainak (vidék-főváros ellentét, helyi pozícióharcok, rivalizálás) megismerése révén; Erős Vilmos pedig a neves agrár- és településtörténész, egykori debreceni bölcsészkar dékán, Szabó István tudományos karrierjével, valamint debreceni és alföldi vonatkozású írásaival foglalkozik.

A kötet utolsó tematikus egységében (*Építészet és városmarketing*) összesen három szöveg kapott helyet. Kovács Péter hosszú tanulmánya a debreceni modern építészet tendenciáiról nyújt átfogó képet az 1930-as évektől a '70-es évek közepéig tartó időszakban, igen adatgazdag módon, számos remek fotóval, grafikával, tervrajzzal illusztrálva; Bun Zoltán pedig a modern, 20. századi Debrecen településképeének átalakítására tett kortárs kísérleteket és azok médiareprezentációját vizsgálja, kitérve a városi tér átalakításában/újraértelmezésében rejlő kulturális stratégiákra (kommemoráció, dokumentálás, aktualizálás stb.). A blokkot (s így a kötetet is) Oláh Szabolcs és Sebestyén Attila tanulmánya, a *Forest Offices Debrecen* irodaház nagyerdei beruházásának stratégiai marketingtervezete zárja, amely – bár felépítése, modalitása és retorikája merőben eltér a tanulmánykötet legtöbb szövegének filologizáló megközelítésétől – meggyőzően prezentálja egy olyan gazdaság-élénkítő projekt tervezetét, amely kreatívan igyekszik felhasználni a helyi értékeket és a „kultúratudományi távlat”-ban (DM 340.) rejlő energiákat.

4.

Fontos leszögezni, hogy a két ismertetett kötet számos külső, formai vonatkozásban eltér – például: *A debreceniség mintázatai* lényegesen hosszabb terjedelmű, másfélszer több írás található benne, mint a *Kolozsvár-dialógusokban*; előbbi egy reprezentatív tudományos könyvsorozat (*Loci Memoriae Hungaricae*) sokadik darabja, amihez képest a kolozsvári ta-

¹² *A debreceniség mintázatait* a szerkesztők Térey János emlékének ajánlották, lásd: DM 14.

nulmánygyűjtemény „alkalminak” mondható, stb. A következőkben azonban kifejezetten tartalmi, koncepcionális, valamint műfaji-stiláris tekintetben vetem össze őket, s bíráló megjegyzéseim is e szempontokra szorítkoznak.

A két tanulmánykötet közül kétségkívül a *Kolozsvár-dialógusok* az inkább olvasóbarát könyvtárgy. E benyomást nemcsak az egyszerű és kompakt kivitel, a kényelmes fűzött-keménytáblás kötés és a barátságos (egy kistáskában is könnyedén elférő) formátum tükrözi, hanem a kötetben található írások tűrhető terjedelme, gördülékeny, könnyen olvasható stílusa, valamint azok szubjektív témaválasztása is. Ebből a szémszögből viszont elhibázottnak gondolom a kötet alcímét (*Tanulmányok*), mely leszűkíti a címben szereplő szóösszetétel nyitottságot tükröző utótagját (*dialógusok*), kifejezetten a (szak)tanulmány műfajának megfelelő – hosszas kutatómunkára épülő, reflektált terminológiát használó stb. – és jobbára hasonló színvonalú szövegeket ígervén az olvasónak. Ehhez képest a *Kolozsvár-dialógusok* legtöbb írása inkább esszé, vagy egynéhány szövegre fókuszáló műelemzés – kellő tudományos kontextust kerítő szaktanulmánynak leginkább Boka László és T. Szabó Levente idézett írásait nevezném –; emellett, sajnálatosan, a gyűjtemény darbjainak szakmai színvonala sem éppen egyenletes.

Ennél azonban nagyobb – s a könyvben található gyakori elütéseknel, kellően át nem fésült mondatoknál, figyelmetlenség okozta elírásoknál elkedvetlenítőbb – probléma, hogy a kötet nem tükröz semmilyen szerkesztői koncepciót: az egymást követő szövegeknek nincs semmilyen tematikus vagy kronológiai íve. Sajátságos módon a szerzők nevének ábécésorrendje ad struktúrát a kötet tartalmának – jóllehet mind az írásokban felvetett problémák (meglévő!) összekapcsolódásai-dialógusai, mind pedig a könyv alapjául szolgáló konferenciák témái vezérfonalul szolgálhattak volna valamilyen halovány gondolati ív kidolgozásához. Ugyancsak furcsa megoldásnak találok, hogy Korpa Tamás saját szerkesztői előszavát terhelte meg egy rögtönzött Áprily- és Házsongárd-értelemzéssel. Mivel a kötetben számos verselemzés olvasható, alaposabb, kidolgozottabb, tudományosan reflektált formában minden bizonnyal ez az elmélkedés is megtalálta volna a helyét a többi interpretáció között. Végül, a könyvet végigolvasva bizonyos hiányérzet vett rajtam erőt: a legtöbb írásban hiányoltam azt a szerteágazóbb, interdiszciplináris megközelítést, valamint (a kötet egészére nézve) azt a tágabb időspektrumot, amely *A debreceniség mintázataiban* kétségkívül érvényesül. Ha T. Szabó Levente 19. századi, komparatistikai tárgyú tanulmányát nem számítom, a *Kolozsvár-dialógusok* kizárólag a 20-21. századi Kolozsvárról szól. Hol van e régi-régi, soknyelvű-sokkultúrájú város, Cluj-Napoca/Klausenburg/Claudiopolis újkori vagy 18-19. századi története? Hol van a régi Kolozsvár? Bár joggal fogalmazható meg az az ellenvetés, miszerint rengeteg érdekeset lehet olvasni a 20. század előtti Kolozsvárról különböző remek szakkönyvekben, vagy az *Erdélyi Múzeum*, a *Korunk* és a *Helikon* hasábjain, de kérdem én – épp itt nem? Emellett (s talán ez teszi leginkább önisméltóvá a kötet számos írását) a könyv implicite túlzottan modernirodalom-centrikusan – azon belül is líráközpontúan – látatja a Kolozsvárhoz kötődő irodalmiságot. Az nem is feltétlenül baj, inkább csak adottság, hogy a kötetben túlsúlyban vannak a versinterpretációk, az már sokkal inkább (különösen a regionális irodalom tudományos tanulmányozásának vonatkozásában), hogy kevés dolgozat¹³ képviseli azt a tág, integratív felfogást, amely az irodalmat – a 18-19. század előtti *litterae* fogalmára visszavezethetően – sokkal inkább irodalmi műveltségként, általánosabb művelődéstörténeti kategóriaként kezeli. Nem véletlenül nevezte Nagy Imre *Ötörönynak* a pécsi irodalom történetéről írott könyvét, a város ismert szimbólumával kapcsolva össze azt az öt intézményt – püspökség, egyetem, könyvtár, színház, sajtó –, amelyek együttesen táplálták a pécsi irodalmi műveltséget. Minden olyan vállalkozás esetében, amely egy-egy sajátos tájegység (város, megye,

¹³ Itt is leginkább T. Szabó Levente, Boka László, illetve Demeter Zsuzsa írásaira utalhatok.

régió stb.) irodalmi vonatkozásait, szellemi életét igyekszik valamiképp megragadni, példaértékű lehet – *mutatis mutandis* persze – e rétegzett, többemű modell, amely „a kronológiai szemponton túl [...] az irodalomnak a belső tagolódását, differenciálódását” is megmutatja, lehetővé téve „az irodalmi alapviszony, a szerző–mű–közönség kapcsolatának, e kapcsolat változásának árnyaltabb megfigyelését”.¹⁴ Mert bár valóban szép, kedves a „versekben tündöklő Kolozsvár”, ha csak az újabbnál újabb városszövegekbe záródva szemléljük a helyet és kultúráját, könnyen lehet, hogy nem alakulnak ki tartósabb dialógusok, s az egész megmarad – jobban vagy kevésbé jól sikerült – „magán-szellemidézés”-nek.¹⁵

Talán a fenti ismertetésből is kitűnt, hogy az imént elősorolt kifogások *A debreceniség mintázatai* kapcsán nemigen fogalmazhatók meg. Azon túl, hogy a kötet írásai izgalmas témákat dolgoznak fel, s együttesen koncepciózus összképet alkotnak – szakmai színvonaluk kitűnő, a szerkesztői munka kifogástalan. (És itt most a könyv pazar, igényes kivitelét nem is részletezem.) Mégis vannak kritikai észrevételeim a kötetrel kapcsolatban, különösen a *Kolozsvár-dialógusok*kal való összevetés tükrében. Jelesül, míg ez utóbbit nemcsak szaktudósok, egyetemi kutatók, irodalomárok és elkötelezett értelmiségiek veszik majd a kezükbe, hanem minden bizonnyal a Kolozsvár iránt „pusztán” érdeklődő olvasók is, nehezen tudom elképzelni, hogy a debreceni *genius loci*, a „cívus város” történetére nyitott nem-szaktudós olvasók ne fáradnának bele *A debreceniség mintázatainak* veretes tanulmányaiba. Amit a kötet szakmai színvonal dolgában nyer a réven, elveszti a vámon az olvasók megszólítását illetően, hiszen a gyűjtemény viszonylag kevés szerzője bírja azt az arányérzékelt, amely a szakmai nívó egyenletessége és a kompakt kivitelezés összeegyeztetésében ölt testet. A könyv számos dolgozata igen nagy terjedelmű – itt nem csupán Debreczeni Attila csaknem ötvenoldalas Kazinczy-tanulmányára gondolok –, s ami ennél valamivel problematikusabb, többeket az idézet- és lábjegyzethalmazás, túlírtáság jellemez. Ilyen szempontból a kevesebb több lett volna. S bár talán ez nem a kötet szerkesztőinek és szerzőinek róható fel, érdemes említést tenni arról, hogy míg a *Kolozsvár-dialógusok* esetében nem csak kolozsvári egyetemi oktatók, szerkesztők és lelkes lokálpatrióták a kötet közreműködői – lásd: György Péter, Korpa Tamás, Lapis József, Molnár Illés –, *A debreceniség mintázatai* esetében ez a „külső perspektíva” mondhatni teljesen hiányzik.

Mindent egybevetve az előbbieken megfogalmazott kifogások ellenére is nagyon fontosnak gondolom e két tanulmánygyűjtemény megjelenését. Más-más módokon, de úgy a kolozsvári, mint a debreceni interdiszciplináris vállalkozás a lokalitás-regionalitás történeti gyökerű, de aktualizálódó (és aktualizálható), a mindennapi életvilágunk szerves részét képező kulturális mintázatait, gyakorlatait igyekszik a legkülönbözőbb példákön bemutatni és értelmezni – nem pusztán az identitásmegőrzés és -megerősítés, hanem a tudományos tekintet, a történeti megismerés igényével is. Bízom benne, hogy mindkét kötet megtalálja saját és nem-saját olvasóit – nem csak Debrecenben és nem csak Kolozsvárt –, ösztönözve másokat is saját helyük (és mások helyeinek) minél odaadóbb, elfogulatlanabb megismerésére.

¹⁴ Nagy Imre: A pécsi irodalomtörténet koncepciója, *Jelenkor* 2012/11, 1120–1123; 1120.

¹⁵ Poszler, i. m., 264.